

A kórkép mint történeti forrás

Bayor Ferenc nyugalmazott tábornok, újvidéki városparancsnok 1942–43-as pere és elítélése

„Esettanulmányom” forrása Bayor Ferenc nyugállományú tábornok¹ 1942–43-as perének iratanyaga. Újvidék 1941-es katonai városparancsnokát gazdasági és egyéb bűncselekményekért – mivel tiszti rangjáról lemondott – 1942-ben polgári bíróság elé állították, és 1943-ban két év börtönbüntetésre ítélték. 1945-ben másokkal együtt kiadták Jugoszláviának, ahol halálra ítélték, és 1946 novemberében a pétervárad-i erődben kivégezték.

Magyarország – Horvátországnak a délszláv államból történt kiválása után – 1941. április 11-én csatlakozott a Jugoszlávia elleni német támadáshoz. A 3. magyar hadsereg alakulatai a korábbi történelmi határokig foglalták el a Délvidék nagy részét,² a megszállt területen 1941. augusztus 15-éig katonai közigazgatás működött.³ A revízióban részt vevő magyar katonákat, a katonai és polgári közigazgatás tisztviselőit nem készítették föl a visszacsatolt területen élő lakossággal való kapcsolatteremtésre, politizálásra, és ez a későbbiekben súlyos következményekkel járt. Stomm Marcel,⁴ a Szabadkára bevonuló 14. gyalogdandár parancsnoka így emlékezett vissza erre: *„De nem kaptunk irányelveket arra vonatkozólag sem, hogy Bácska megszállásánál, ahol egy városban vagy községben négyféle nemzetiség lehet, mi legyen a magatartás a lakosság érdekében... [...] Hiányzott az olyan tájékoztatás is, hogy mi legyen a magatartásunk a különböző nemzetiségekkel szemben, és milyen magatartás várható el az egyes nemzetek részéről irányunkban.”*⁵ Ebben a kiélezett helyzetben lett Újvidék városparancsnoka 1941 áprilisától augusztus 15-éig az 1940-ben reaktivált tábornok.

Bayor Ferenc az első világháború idején ötvenhárom hónapig teljesített frontszolgálatot, katonai előmenetele átlagosnak mondható: 1934-ben kapta meg az ezredesi előléptetést, 1935-től főtanácsnok lett. Utolsó szolgálati helye Kaposvár volt, ahol katonai szempontból nem jelentős posztot töltött be: Somogy megyei testnevelési felügyelőjeként működött 1937. november 1-jétől 1938. július 30-áig. 1938-as nyugdíjazásáig ezredes volt, ekkor kapta meg a címzetes tábornoki rangot. Betegségei – súlyosabb fokú ideggyengeség, véredény-elmeszesedés következtében gyakori fejfájás, testi, szellemi kifáradás, fokozott reflexek, álmatlanság, nyomott hangulat, lábikragörcs – miatt mindennemű katonai szolgálatra alkalmatlannak nyilvánították, megjegyezve, hogy kora miatt állapotának javulása nem várható.⁶ Katonai értékelése szerint „kiváló” törzstiszt volt, de csapatszolgálatra nem tartották alkalmasnak.

Csak a terület-visszacsatolások következtében beálló káderhiány lehetett az oka, hogy a fentiek ellenére 1940-ben Bayor Ferencet is visszahelyezték aktív szolgálatba: fél évig Szatmárnémeti városparancsnoka volt, majd betegsége miatt Pesten kezelték. 1941 áprilisában kapta új megbízatását, s érkezett Újvidékre. Első – elsietett – lépéseként a városban már 1941. április 25-én megjelent a falragasz, amely szerint az 1918. október 31. után betelepült szerb, montenegrói, zsidó, cigány lakosoknak el kell hagyniuk a területet. A bácskai és baranyai területekről is folyó kitelepítéseket végül a németek fékeztek le, mert nem volt érdekük, hogy az általuk pacifikált Szerbiába, ahová Horvátországból is folyamatosan érkeztek a szerbek, még több menekült érkezen.⁷ A kísérlet, amelynek következtében 1941 májusáig körülbelül 7500 embert telepítettek át Szerbiába, és 3500 főt internáltak,⁸ tovább rontotta a bevonuló magyarok és a szerb kisebbség viszonyát.

Kádár Gyula ezredes⁹ memoárjában rendkívül kritikusan emlékezik vissza Újvidék városparancsnokára: *„Bácska megszállása után itt is életbe lépett a katonai közigazgatás, ez a suta intézmény. Értésülesem szerint vezetője egy Novákovics nevű*

altábornagy¹⁰ volt, maga is délvidéki szerb származású; az ügyeket megértéssel és nagy jóindulattal kezelte. Csak dicsérni hallottam. Ezzel szemben az újvidéki katonai parancsnok, Bajor (Bayer) nyugdíjas tábornok – aki Erdélyben is a katonai közigazgatásnál volt vezető beosztásban – a visszaélések és törvénytelenések sorozatát követte el. Az újvidéki szerb és zsidó lakosságra önhatalmúlag »hadisarcot« vetett ki, összességében kb. ötmillió pengőt. Amikor erről a honvéd vezérkar főnöke értesült – jellemző, hogy csak 1942-ben¹¹ –, Bajor ellen haditörvényszéki eljárás indult, annál is inkább, mert a pénzekkel elszámolni nem tudott.”¹² Kádár további vádak is megfogalmazott, mert állítása szerint a katonai ügyész megmutatta neki Bayer fotóalbumát, mely kb. 800–1000 – a városparancsnokról készült – fényképet tartalmazott: „...az elképzelhető legocsmányabb pornografikus ábrázolásban maga Bajor szerepelt, a legbetegbb fantáziát is meghazudtoló, perverz helyzetekben. Erre a hazafias célra nyilván jókora összeg szükséges.”¹³

Hasonlókat tartalmaz egy egészen más jellegű forrás is Bayorról: Ujszászy István vezérőrnagy¹⁴ a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága fogságában 1948-ban tett vallomásaiban utal arra, hogy a korábbi városparancsnok Újvidéken számtalan visszaélést követett el, megsarcolta a szerb és a zsidó lakosságot, nőket becstelenített meg, és részben kirabolta a báni palotát.¹⁵ A fenti vádaknak van igazságtartalma, de vannak köztük tévedések és ellenőrizhetetlen állítások is: Bayer a per előtt lemondott rangjáról, ezért polgári és nem katonai bíróság elé állították; a beszédett pénzt nem sikkasztotta el, a nagy részével el tudott számolni. A pornográf albumról más forrás nem szól – de az orvosi véleményben említést tesznek a tábornok felfokozott szexuális érdeklődéséről.

A tények rekonstruálása azért nehéz, mert hiányosak a források: az 1943 októberétől kétéves büntetését a váci börtönben töltő, majd a nyilasok által 1944-ben szabadlábra helyezett tábornokot a rá vonatkozó összes dokumentummal együtt 1945-ben kiadták a jugoszláv hatóságoknak – de a polgári eljárás anyagának másolata a Csongrád Megyei Levéltárban megtalálható.¹⁶ A terjedelmes iratcsomó az ügy jelentőségéhez mérten imponáló mennyiségű dokumentumot tartalmaz: többek között az első és másodfokú ítéletet; a védőbeszédet; a védelem indoklását, a semmisségi kérelmet; az orvos szakértői véleményt és az elmeorvosi megfigyelést, ezeken kívül leveleket, jegyzőkönyvmásolatokat is.

Bayer városparancsnoki működésének felvázolása a fentiek miatt szintén nehézségekbe ütközik, mert az újvidéki levéltár anyagában összesen ötdoboznyi irat¹⁷ maradt fenn erről az időszakról, és ezek a visszacsatolás után szokásos tematikájú dokumentumokat tartalmazzák,¹⁸ kevés közöttük a Bayer által szignált, tevékenységének hátterét illusztráló forrás. A Hadtörténelmi Levéltárban személyi kártya és bizonyos, a katonai közigazgatás működésére vonatkozó iratok találhatóak, a Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltárban pedig a jugoszláviai perrel kapcsolatos néhány dokumentum.¹⁹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában a „Bayer Ferenc és társai” feliratú dosszié főként a magyarországi orosz emigrációra vonatkozó iratokat tartalmaz.²⁰ A tábornok valószínűleg szívügyének tekintette támogatásukat, mert Újvidéken, ahol 1254 fős volt az orosz kolónia,²¹ vöröskeresztes bizottságot hoztak létre, és a jövedelem nélküli családok számára népkonyhát nyitottak. 1941 szeptemberében Budapestre való visszatérése után az ottani orosz emigráns csoporttal is kapcsolatba került, egyik „értekezletük” résztvevőjeként említi egy 1952-es jelentés, amely szerint üdvözölték a bolsevizmus elleni harc megindulását. Bayort viszont ez az irat mint ismeretlen személyi adatokkal rendelkező, 1942-ben Budapesten tartózkodó „orosz emigráns tábornokot” említi.²²

Az újvidéki Honvéd Állomás Parancsnokság 1942. október 21-i feljelentése²³ szerint Bayer Ferenc hivatali sikkasztás miatt 1942. március 31-től június 28-ig volt előzetes letartóztatásban, utána vizsgálati fogságban. A tábornok végül lopásért, sikkasztásért, közokirat-hamisításért, hűtlen kezelésért és hivatali visszaéléseért állt bíróság elé. E vádak alól első alkalommal felmentették, a másodfokú tárgyaláson azonban lopásért és közokirat-hamisításért elítélték.²⁴ A kortársak fentebb idézett vádjai sokkal jelentősebb tetteket sorolnak: nagy összegű sikkasztás és pornográfia is szerepel bennük. A periratok alapján azonban egyértelműen kiderült, hogy Bayer az újvidéki

zsidóság által összegyűjtött pénzt és értékeket – bár elkövetett kisebb szabálytalanságokat, és a korrupció gyanúja is felmerült –nem saját céljaira fordította.

Az érintett pénz története egyértelműnek tűnik, mert megvan az újvidéki zsidóság levele Bayorhoz, amelyben felajánlották: *„Újvidék város izraelita vallású lakossága a felett érzett örömeiben, hogy a dicső magyar honvédség a Délvidéket felszabadította és az anyaországhoz visszacsatolta, hazafias kötelességének tartja, hogy újvidék katonai parancsnoksága által megjelölendő célra méltó összeget felajánljon. Ezennel bátorkodunk átnyújtani az ezen célból megindult akció eddigi eredményét.”*²⁵ Valószínű azonban, hogy a hadisarc fizetésének Újvidék zsidó lakossága „elébe ment”, feltehetően azért, mert a terület visszacsatolása idején Magyarországon már évek óta érvényben voltak a zsidótörvények. Bayor 1941. április 30-án fogadta a dr. Lusztig Nándor hitközségi elnök vezette izraelita küldöttséget, amelynek tagjai az 5 milliós felajánlási okiratot és egy táskában 1 150 000 pengőt átadtak neki. Mikor kiderült, hogy 15 000-rel nagyobb az összeg, a tábornok kijavította az okiratot, és a pénzt a Postatakarékpénztárban helyeztette el. Tárgyi felajánlások is voltak: áru, ingatlan, jelzálogi bekebelezés, csekk, betétkönyv, értékpapírok, részvények. A teljes összeg nem folyt be, és Werth Henrik, a magyar Honvéd Vezérkar főnöke le is állította a további pénzbeszedést. A Bayor által a honvédség fejlesztésére szánt összeget sem fogadta el, az elsőfokú ítélet²⁶ szerint az alábbi indoklással: *„...könnyen olyan látszata lenne, mintha a zsidók szerelnék fel a hadsereget, – ellenben [Werth Henrik] utasította a vádlottat, hogy a pénzt tartsa magánál s használja azt fel a magyarság kulturális és szociális céljaira. – Ennek folytán a zsidó hitközség tagjai által felajánlott és befizetett értékek különböző építkezésekre, így a magyar kisemberek által lakott és a jugoszláv impérium alatt igen mostohán kezelt újvidéki Darányi-telep épületeinek, útjainak, dunai védőtöltésének a rendbehozatalára, különböző intézmények támogatására, általában a magyarság megerősítésére fordíttatott...”*

Bayor tábornok Nagy Miklós újvidéki polgármesternek is megpróbálta átadni a pénzt, de ő szintén megtagadta az átvételt. A belügyminiszter rendeletére hivatkozott, amely arra intette, hogy bizonytalan, nem egészen tiszta dolgot ne vegyen át a katonai közigazgatásból. Bayor – vallomása szerint – a fentiek miatt *„ismételten és kétségbeesetten”* fordult a hadsereg szállásmesteri osztályához a pénz elhelyezése ügyében. Végül Bárdossy László miniszterelnök elé terjesztették a problémát, de mivel a tábornok továbbra sem kapott választ, nem tudta, kivel számoljon el. Ezért úgy döntött, hogy a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetségnek (DMKSZ) adja át, és intézkedett arról, hogy az esetleg még befolyó pénzek is odakerüljenek. Az utóbbi összeg kamatát, közel tízezer pengőt viszont neki utalták át Pestre, ahol a katonai közigazgatás felszámolása után, 1941 szeptemberétől tartózkodott.

A bonyodalmak – és a vádak – főként Bayor tábornok további cselekedeteiből származtak. Amikor 1941. szeptember 15-én átvette a 9517 pengő 83 fillér kamatot, az elismervényt a katonai közigazgatás pecsétjével pecsételte le, és visszadatálta szeptember elsejére, az átvétel helyeként Újvidéket tüntetve fel. Az eljáró póttisztviselő azonban korigálta ezt, Budapestre és szeptember 15-ére javítva az adatokat. Bayor az összegből 861 pengőt „tőke” megjelöléssel „Darányi-alap”, 8656 pengő 83 fillért „kamat” megjelöléssel „Darányi-járulék” címen a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban helyezte el. Arra is fény derült, hogy korábban, a katonai közigazgatás időszakában a zsidók pénzéből 20 000 pengőt a leventeotthonnak utalt ki, ebből 1000 pengőt adott át egy leventeoktatónak, utóbbiról azonban csak később állította ki a nyugtát. A fennmaradó összeget az újvidéki Városi Takarékpénztárnál helyezte el.

Egy másik vádpont az összegyűjtött zsidó javak értékesítésével kapcsolatos. Ezt nehéz volt felbecsülni, ráadásul – mivel azt állították, hogy az áru gyenge minőségű – áron alul adták el. A vevő ellen is eljárást indítottak, mert nem tudta igazolni a beszerzést: Bayornak még a vétel idején pecsétes papírt kellett volna adnia a tranzakcióról. Ezt a volt városparancsnok szintén utólag, augusztus végén tette meg, amikor már nem lett volna joga hozzá.

A tábornokot lopással is megvádolták, mert állítólag a báni lakásból – ahol lakott – és a Szokol-házból²⁷ április 13. és augusztus 30. között elvitetett különböző tárgyakat:

két ezüstitálcát, egy perzsa- és egy szmirnaszőnyeget, két serleget, egy ólomkristály üveget és valószínűleg egy aranyozott keretes olajfestményt is.

A tárgyaláson a védőbeszéd²⁸ kiindulópontja az volt, hogy Bayort a zsidók eleve le akarták fizetni, de ő ezt nem fogadta el, a pénzt pedig csak a jobb kamat kedvéért tette be személyesen a takarékpénztárba. Az ügyvéd részletesen ismertette az elszámolásokat, majd arra hivatkozott, hogy a tábornokot mindössze három félnapos katonai parancsnoki tanfolyam után nevezték ki először Szatmárnémeti, majd Újvidék katonai közigazgatási parancsnokává. Ismertette katonai pályafutását és kitüntetéseit is. Mentőkörülményként említette, hogy Bayor a saját neve alatt, a katonai parancsnokság körpecsétjével adta be a bankba a teljes összeget. Újvidéket 1941. szeptember elején hagyta el, előtte a báni lakást – ahol korábban lakott – saját kérésére leltárilag átadta. A két tálcát és a két kis szőnyeget, amit magával vitt Budapestre, a saját pénzén vásárolta, azok nem szerepeltek a báni leltárban. A többi említett ingóság Bayor vallomása szerint véletlenül került hozzá, azokat vissza akarta adni. A hűtlen kezelés vádját a védelem azzal szándékozott cáfolni, hogy a feljelentés nincs az iratok között, mert azt a Belügyminisztériumhoz adták be, de a nyomozást Meggyesi Lajos²⁹ folytatta le, aki közvetlenül az igazságügy-miniszter irányítása alá tartozott. Az ügyvéd ez utóbbi tényt tekintette a legfőbb sérelemnek, mert Meggyesit 1942. január 1-jén nevezték ki, korábban Jugoszláviában volt ügyész,³⁰ ezért szerinte a magyar büntetőjogi eljárást, a kereskedelmi és a magánjogot nem is ismerte: *„Csak így volt lehetséges az, hogy a feljelentés és a saját nyomozása alapján Magyarország egyik kiváló tábornokát letartóztatta... [...] Mindez magában Újvidéken is súlyos lelki rombolást eredményezett. A nyomozó hatóság által emelt vádak felnagyították, százezrek, milliók elsikkasztásáról, egy nagy bűnszövetkezet garázdálkodásáról közöltek valótlan híreket.”* Azt is sérelmezte, hogy bűnügyi útra terelték az ügyet, holott Újvidék polgármestere már az ügy elején beismerte, hogy nem volt hajlandó a pénzt átvenni Bayortól. Az ügyvéd zárszava ez volt: *„Vajúdnak a hegyek és megszületik a nevetséges egér.”*

Maga a tábornok – arra hivatkozva, hogy a zsidóktól beszédett pénzzel el akart számolni, csak nem volt kinek – nem ismerte el a bűnösségét. Védekezését elfogadták, mert a pénzre vonatkozó összes pénztári naplót és iratokat megtalálták nála. Bayor Ferencet ezért első fokon – azzal az indokkal, hogy hiányos volt az előkészítő eljárás – felmentették.

A felmentő ítélettel szemben a vád és a védelem is semmisségi kérelmet³¹ adott be. Az ügyvéd azt állította, Bayort politikai nézetkülönbség miatt perelték be. Indoklása: *„Vádolt személyében nemcsak egy fizikai személy, hanem egy magas állású köztisztviselő, a háború során bizalmi állást betöltő magas rangú [sic!] katona, a magyar királyi honvédség tábornoki karának érdemekben kimagasló egyik tagja került – politikai nézetkülönbségek eredményeként – a vádlottak padjára. Ezért vádlottnak nemcsak jogos magánérdeke, hanem a közérdek is megköveteli annak tisztázását, vajon a szolgáltatott bizonyítékok meggyőzik-e a bíróságot arról, hogy a vádlott a terhére rótt lopási cselekményt el nem követte.”* A védő emiatt keveselli a felmentést, mert az nem zárja ki a tett elkövetését, márpedig Bayor tiszti rangjának visszaadásához meg kellene állapítani, hogy nem követte el a bűncselekményt. A védelem semmisségi kérelméhez csatolták Bayor említett, 1941. április 25-i rendeletét is. Ezzel akarták bizonyítani, hogy a dobrovoljácok³² kiutasítása után – mivel értéktárgyaikat nem vihették magukkal – tömegével fordultak elő ilyen eladások, így a tábornok is hozzájuthatott vásárlás útján a nála talált ingóságokhoz.

Hogy a helyzet nem volt ennyire egyszerű, azt a peranyagban található egyéb forrásokkal lehet bizonyítani. Az újvidéki törvényszék vádтанácsa már 1942. július 28-án kérte Bayor tábornok elmeállapotának felülvizsgálatát.³³ Az orvos szakértői vélemény³⁴ részletesen ismerteti a vádlott családi körülményeit, egészségi és elmeállapotát, valamint pályafutását. Kiemeli, hogy apja alkoholista volt, egyik öccse bénultan született és korán meghalt, egyetlen gyermeke pedig súlyos gyengeelméjűséggel született. Ő maga gyermekkorában sokat betegeskedett, emiatt később kezdte az iskolát. Nem volt jó tanuló, két osztályt megismételt: az elméleti tárgyakhoz nem volt érzéke, matematikából és földrajzból gyöngye volt, csak a gyakorlati tantárgyak érdekelték. 1906-ban szifiliszfertőzésen esett át, volt egy balesete is: lórúgás miatt agyrázkódást szenvedett,

hosszabb ideig eszméletlen volt, hónapokig erős fejfájás kínozza. A Ludovika Akadémián öt évig század-, majd zászlóaljparancsnok volt. Ezután minisztériumi beosztást kapott, állítása szerint ezt tisztársai intrikája folytán veszítette el. Nyugdíjazása előtt Somogy megye testnevelési tanfelügyelője volt és innen rendelték be tábornoki vizsgára. Önéletírása szerint ezen megfelelt, de az orvosnak nem tudta megmondani, milyen minősítést kapott, és azt sem, miért nyugdíjazták. Idegösszeroppanását említette, de a tüneteket nem volt képes felidézni. Mint elmondta, 1940-es reaktiválása után jól akart teljesíteni, mert az altábornagyi rendfokozat elnyerését remélte új beosztásától. Állítása szerint városparancsnokként *„munkával rendkívül túl volt terhelve, a sok bonyolult kérdés elintézéséhez nem volt meg a szaktudása, így teljesen szakreferenseinek volt kiszolgáltatva”*.

A személyiségével kapcsolatos orvos szakértői megjegyzésekben ez áll: *„Nem dohányzik, alkoholt csak igen kis mértékben fogyaszt, nemileg erősen ingerült és perversitásokra hajló”* – de egyik irat sem részletezi, mit takar e megjegyzés. Az elmeorvosi megfigyelés szerint Bayor folyékonyan, szabatosan beszél, bár néha elveszíti a fonalat. Nevekre, időre nem tud pontosan visszaemlékezni. Hangsúlyozzák: *„Az általános ismeretekre vonatkozó kérdéseknél feltűnő tájékozatlanságot árult el.”* Főként a fogalmak meghatározása okoz gondot neki. A vádakkal kapcsolatban a volt tábornok az ártatlanságát hangsúlyozza, és nem tud különbséget tenni lopás és sikkasztás, valamint hivatali és közönséges sikkasztás között.

Az orvos szakértői véleményben a vádat elmeorvosi szempontból is osztályozták. Két fontos motívumot emeltek ki: azt, hogy Bayor 1941. szeptember 15-én felvette az újvidéki katonai parancsnokság számára érkezett pénzt, és mint városparancsnok nyugtázta, aláírta és lepecsételte; valamint azt, hogy mint katonai parancsnok a Szerb Nővérek Köre, a Közművelődési Egyesületek Szövetsége, az Adriai Őrség és a Jugoszláv Egyetemisták Egyesületének vagyonát képező betétkönyvet, értékpapírt, készpénzt a lakásán tartotta, és a készpénzt magáncélra fordította. A pénz átvételét és a szabálytalan pecséthasználattal Bayor az orvos előtt azzal magyarázta, hogy ez bizonyítja: nem a saját céljaira kívánta azt felhasználni. A városparancsnoki pecsétre vonatkozóan azt válaszolta: senki nem kérte, hogy adja le, azért tartotta magánál. Az orvos előtt is azzal érvelt, mint a bíróságon: az értékekkel később el akart számolni – de nem volt kivel. Nem érezte bűnösnek magát, mert állítása szerint a pénzt csak a kamatok kedvéért helyezte el a bankban, azt bármikor vissza tudja fizetni. A lopás vádját is visszautasította: mint mondta, a serlegeket azért tartotta magánál, mert a feliratukat el akarta tüntettetni, a kristályüvegről meg azt hitte, annyira értéktelen, hogy nem kell vele törődni. A festményeket, ezüsttálcákat, szőnyegeket, fegyvereket menekülő szerbektől vásárolta, nem a báni lakásból származnak. Mikor az orvos szembesítette a kihallgatásakor mondottakkal, zavarodottságára hivatkozott. Azzal védekezett, hogy a fegyvereket emlékül vitte magával – úgy vélte, egy katonától ez nem bűncselekmény. Véleménye szerint legfeljebb könnyelműséggel és meggondolatlansággal lehetne vádolni, mert mint katona, nem ért a dolgokhoz.

Fentieket összegezve az orvos szakértő megállapította, hogy öröklődő ideg- vagy elmebetegségre utaló terheltséget nem tudtak Bayor tábornoknál megállapítani, szellemi fejlődését azonban apja alkoholizmusa megzavarta, és azt is megsínylette, hogy jómódú családja tönkrement. Katonai pályafutása zavartalan volt, bár csapattest-parancsnoki posztra nem tartották alkalmasnak. Valószínű, hogy első világháborús frontszolgálatára könnyítette meg előmenetelét, és fegyelmi ügyei sem voltak. Nyugdíjazásának körülményeit nem tudták feltárni, mert az *„idegösszeroppanást”* nem tudta leírni.

Életvonalában tehát az orvosok nem találtak olyan törést, ami megmagyarázná a történeteket: *„A változás csak akkor kezdődik, amikor teljesen önálló hatáskörrel városparancsnokká lett kinevezve, eddig még soha nem érzett hatalommal a kezében. Ennek a körülménynek rendkívül nagy jelentőségével még később fogunk találkozni.”*

Felvetődik a kérdés, hogyan volt lehetséges egy ennyire csekély intelligenciával rendelkező személynek főtiszti rangot elérnie. Ennek magyarázatát a terhelt érzelmi világában vélték megtalálni: *„Mert az, hogy egy ember mennyire tud az életben érvényesülni, nemcsak tudásától és intelligenciájától függ, hanem sokkal nagyobb mértékben attól a képességétől, hogy hogyan tudja »szellemi tőkét» értékesíteni, ez*

pedig szellemi mozgékonyaságától, alkalmazkodóképességétől, szellemi reakcióképességétől [...] függ.” Az orvos szakértői vélemény legfontosabb megállapításainak a következőket tartom: „Ha a világháború nem jött volna közbe, melyben az előbb vázolt tulajdonságai révén jól bevált, és törzstiszti vizsgát kellett volna tennie, talán sohase vitte volna századosnál magasabbra, de így minden további rostálás nélkül haladhatott előre, nem lévén soha önálló csapattestparancsnok, a szigorúan előírt keretek között a reábízott feladatokat valószínűleg jól is tudta végezni. Szellemi elégtelensége akkor nyilvánult meg, mikor önálló hatáskörrel és kivételes hatalommal felruházva, de még ebben a szerepében rutinierozott képességeivel a katonai feladatokat úgy látszik jól oldotta meg, hisz állítása szerint a szatmárnémeti működéért vezérkari főnöki okirati elismerést kapott, de a polgári ügyek vezetésében és hatalmának önálló alkalmazásánál szűk körű [sic!] intelligenciája fel kellett, hogy mondja a szolgálatot. [...] A terheltnek, saját bevallása szerint állandóan voltak nem egészen »fair« nőügyei,³⁵ fiatal hadnagy korában egy mohamedán nővel volt viszonya, később el akarták választani feleségétől ilyen ügyek miatt. [...] Városparancsnoksága alatt a representálás, ünnepeltetés, pohárköszöntők stb. volt a kedvenc foglalkozása, mindenkit személyesen akart fogadni, kicsinyes, apró ügyekkel fecsérelte el idejét, a »zsidópénz« behajtásával lefelé hatalmát, felfelé a gyűjtött összegek szétosztásával nagylelkűségét akarta fitogtatni. Mindenféle közbenjárásokkal hozzá lehetett férni, ha az kellő »formában« történt: szép nő, befolyásos személyiség, stb. [...] A gazdátlanul itt maradt báni lakás, különböző jugoszláv egyesületek vagyona, a felettes hatóságoktól nem helyeselt »zsidópénz« stb. szabad prédaként rendelkezésére állott, belátása szerint rendelkezhetett vele. Ezekben a dolgokban nem volt pontosan meghatározva, hogy »mit szabad, mit nem«, itt a sokkal tágulékonyabb »mit lehet, mit nem lehet« kérdést kell eldönteni. Ezekben a kérdésekben önzésével és kevésbé kifejlődött erkölcsi érzéseivel megbotlott.”

Figyelemre méltó, hogy 1942-ben, a háborús körülmények között olyan szakértői vélemény születhetett, amelynek középpontjában a „lehet” és a „szabad” problematikája áll, és amely az egyén szerepét, felelősségét hangsúlyozza. Az orvos pontról pontra vizsgálta meg Bayor állításait, bizonyítva, hogy erkölcsileg volt alkalmatlan a kiszabott feladat ellátására, mert tisztában volt azzal, hogy szabálytalanul jár el – de azt hitte, büntetlenül megteheti: „...jól tudja, hogy valamely parancsnokság átadásával ebben a minőségben tovább intézkedni nem szabad, de a parancsnokságot nem adta át, az »megszűnt«, tehát erre nem áll a jól ismert tilalom, a pecsétet is át kellett volna adnia, de »senki sem kérte«, tehát megtartotta – és használta, hiszen »csak« a városparancsnokság idejéből megmaradt ügyeket liquidálta – annak megszűnte után. Jól tudja, hogy ezt nem lett volna szabad megtennie, de azt hitte, hogy »lehet«.” A vádbeli cselekményeknél ugyanez volt a helyzet: „...tudatában volt annak, hogy nem »egészen« helyesen cselekszik, védekezésében, illetőleg annak változtatásával ezt világosan mutatja.” Példának hozták a tárgyak esetét: először azzal védekezett, hogy tisztiszolgája a tudta nélkül csomagolta be őket, így kerülhettek azok a lakására, majd azt állította, hogy azokat magánszemélyektől vásárolta, tehát jogos tulajdonát képezik. Ezzel árulta el, hogy tudta: nem lett volna szabad elvinnie őket. Ugyanilyen könnyen fogta fel a pénzek kezelését is: tudta, hogy nem jár el törvényesen, de megtartotta a betétkönyveket.

Az orvos szakértő szerint Bayor Ferenc a fentiek miatt tisztában volt azzal, hogy bűncselekményt követ el, de nem számolt a következményekkel: „... gondolván, hogy háborús és katonai érdemei, »izzó hazaszeretete«, magas rangja mentesíti majd a következményektől. [...] Lehetséges, sőt valószínűnek tartjuk, ha nem került volna ilyen tág hatáskörű, önálló posztiba és nem lett volna annyi hatalommal felruházva, nem került volna soha a bűnözés útjára. A nagy hatalom, a nagy pénzek (milliók) megrészegítették, valahogy talán törvényen kívül állónak érezhette magát, ez a »mindent lehet« érzés toltá félre erkölcsi gátlásait s így követhette el a vádbeli cselekményeket. Tehát tudva azt, hogy tiltott dolgot követ el, tudta, hogy nem szabad, de úgy érezte, hogy neki »lehet«. [...] Ítéliképessége, különösen a vádbeli cselekményeket illetőleg teljes mértékben megtartotta, esetleg csak azok következményeinek mérlegelésében volt felületes.” Orvosi értelemben tehát a szakértők

nem találtak korlátozó körülményt, úgy vélték, Bayor nem szenvedett sem elmezavarban, sem öntudatlanságban. Hasonló megállapításokat tartalmaz az elmeorvosi megfigyelés³⁶ is, de nagyobb hangsúlyt helyez a vádlott műveltségének, ismereteinek hiányos voltára és betegségének idegrendszeri hatására.

Bayor Ferencet végül a másodfokú tárgyaláson Budapesten 1943. augusztus 28-án hatrendbeli sikkasztás és egyrendbeli közokirat-hamisítás miatt két év börtönre és 5000 pengő pénzbüntetésre, valamint öt év hivatalvesztésre ítélték.³⁷ A bíróság azt hangsúlyozta, hogy a tábornok cselekedetei – azok is, amelyeknek elkövetését nem bizonyították rá – mindenképpen súlyos erkölcsi megítélés alá esnek, mert nem férnek össze „*sem a közhivatalnoki tekintéllyel, sem a magyar királyi honvéd tisztikar erkölcsi felfogásával*”.³⁸

1946-ban Bayor Ferencet Jugoszláviában az említett kitelepítési kísérlet és a katonai parancsnokságának négy hónapja idején történt atrocitások miatt ítélték halálra.³⁹ Az 1942–43-as magyarországi eljárás során ezeket a tényeket nem vizsgálták, csak gazdasági visszaéléseit, ám ha személyisége a kisebb horderejű ügyekben akadályozta tisztánlátását, a helyes cselekvés felismerését, akkor feltételezhetjük, hogy fontosabb ügyekben is ez történt. Az utókor számára ezért az az igazi kérdés, amit az orvos szakértő is megfogalmazott: hogyan juthatott Bayor a maga egészségügyi problémáival és csekély tehetségével ilyen fontos szerephez? Csak az 1938 ősztől kialakult helyzettel magyarázható: a Magyarországhoz visszacsatolt területeken a korábbi csehszlovák, román, jugoszláv közigazgatás után először a katonai, majd a polgári közigazgatás kiépítéséhez nagy létszámú katonai-hivatalnoki rétegre lett volna szükség, ehhez azonban nem volt elegendő képzett, tapasztalt szakember. A belső szolidaritás, a mundér becsületének a védelme és az általános káderhiány egyaránt közrejátszott abban, hogy a hivatalosan „eminens”, de parkolópályára állított főtisztet reaktiválták, és jelentős, kvalitásait messze meghaladó posztot foglalhatott el.

Bayor esete jól illusztrálja, milyen következményekkel járhat, ha valaki nem tehetsége révén, csak történelmi véletlen folytán kerül pozícióba, és nem tud annak megfelelni. A XX. század nagy változásai tömegeket mozdítottak ki megszokott, mindennapi életükből, s juttattak egyeseket kiemelt helyzetbe, stallumokhoz. Az már az egyén kvalitásaitól és jellemétől függ, hogyan él – vagy él vissza – a hatalom kínálta lehetőségekkel. A vizsgálódás fontos szempontja az is, hogy amikor bebizonyosodik a felelős beosztásba került személy alkalmatlansága, akkor mi történik: hogyan reagál a hatalom – mi az, amit legalizál, és mi az, amit számon kér? A magas rangú katona, volt városparancsnok felelősségre vonása példázza, hogy háborús körülmények között is volt törekvés a bűnösök felelősségre vonására.⁴⁰

¹ Vitéz Bayor Ferenc (1883–1946) nyugalmazott, címzetes gyalogsági tábornok, főtanácsnok, személyi anyaga a Hadtörténelmi Levéltárban (HL) található. Az iratokban többféleképpen írt vezetéknév – Bayer, Bayor, Bajor – leggyakrabban előforduló változatát használtam, adatlapján is a „Bayor” írásmód szerepel. Az idézett forrásokban meghagytam az eredeti változatot.

² Bácska, a Baranya-háromszög, a Muraköz és a Muravidék visszacsatolásával 11 475 km² került vissza Magyarországhoz, a terület 1 millió 30 ezer lakosának magyar adatok szerint 39, jugoszláv adatok szerint 30%-a volt magyar. Sajti, 2004: 161.

³ A kiépülő katonai közigazgatásról lásd Sajti, 2004: 179–186.

⁴ Stomm Marcel tábornok (1890–1968), az V. hadtest 14. gyalogdandárának volt a parancsnoka a délvidéki bevonulás idején.

⁵ Stomm, 1990: 104.

⁶ HL Bayor Ferenc személyi anyaga. Parancsnoki vélemény, 1938. augusztus 1.

⁷ Ungváry, 2002: 93–106.

⁸ VKF 1941. I. o. 5349/eln. HL Veress Lajos altábornagy, a 2. lovasdandár parancsnoka: Összefoglaló helyzetkép felterjesztése. Milenko Palić feltételezése szerint Újvidékről 15–30 ezer embert érintett az erőszakos kitelepítési kísérlet. Palić, 2003: 34.

⁹ Kádár Gyula vezérkari ezredes (1898–1982), 1942 májusától a hadsereg hírszerző és kémelhárító osztályánál teljesített szolgálatot, 1943. augusztus 1-jétől a vezetője.

-
- ¹⁰ Novákovics Béla címzetes altábornagy (1886–1976), a Délvidék katonai közigazgatási parancsnoka.
- ¹¹ Kádár Gyula rosszul emlékezett, Werth Henrik vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke korábban is tudott az ügyről.
- ¹² Kádár, 1978: 378.
- ¹³ Uo. 378. Kádár Gyula memoárjának kéziratában a történet annyiban tér el a publikált változattól, hogy itt a szerző megemlíti egy, a perben Bayor mellett tanúskodó és védelmében a tárgyaláson hungarista beszéddel az „elnökkel polemizáló” Fazekas vagy Farkas nevű vezérkari őrnagy nevét is. ÁBTL A-862. 103–104.
- ¹⁴ Ujszászy István vezérőrnagy (1894–?), 1939 májusától 1942 augusztusáig a katonai hírszerző és kémelhárító osztály, majd az Államvédelmi Központ vezetője.
- ¹⁵ Haraszti, 2007: 324.
- ¹⁶ CSML B 1569/1943/I. és B 1569/1943/II. Szegedi törvényszék Bayor Ferenc és társai hivatali sikkasztás stb. büntette.
- ¹⁷ IANS F 228/1 – 5. Komanda mesta slabodnog kraljevskog grada Novi Sada. A szabadkai és a zentai levéltárak vonatkozó anyagának ismeretében valószínűsíthető, hogy Újvidéken is ennél sokkal több irat keletkezett, de ezek nagy része vagy megsemmisült, vagy a rendezetlen állományban található. Utóbbi lehetőség – az újvidéki levéltárban kapott tájékoztatás szerint – nem merülhet fel. A Vajdasági Levéltárban (Arhiv Vojvodine, Újvidék) nincs vonatkozó forrás, a Vajdasági Múzeum irattárában (Újvidék, Muzej Vojvodine. Arhivska Zbrika, Mađarske kutije 1–11) vannak katonai, rendőrségi, csendőrségi és közigazgatási dokumentumok az 1941–1944 közötti időszakból, de ez rendezetlen anyag.
- ¹⁸ Üzletek működésének az engedélyezése, iparendélyek kiadása, lakossági bejelentések a bevonulás során keletkezett károkról stb.
- ¹⁹ PIL Mikrofilmek 634.
- ²⁰ ÁBTL 3.1.6. P-432. Bayor Ferenc és társai. 85–87. Memorandum a délvidéki orosz emigránsok helyzetéről. Budapest, 1941. július 24. A dossziében 1951. május 18-i kérdőjegyen (7–8.) szerepel, hogy Bayort mint „jugoszláv háborús bűnöst” 1945-ben kiadták a délszláv államnak.
- ²¹ Az Orosz Vöröskereszt által Bayor Ferenc városparancsnok számára 1941. augusztus 17-én készített összeírás szerint Újvidéken 1254 fős volt az orosz kolónia. IANS F 228/5 30059/1941.
- ²² ÁBTL 3.1.6. P-432. Bayor Ferenc és társai. Az 1952. február 21-ei szigorúan titkos jelentés szerint a Belügyminisztérium irattárának feldolgozása során került elő „Bayor Ferenc és társai ügye”. 38–39.
- ²³ CSML B 1569/1943/I. 1942. Kü. 1818/35. szám.
- ²⁴ CSML B 1569/1943 217. szám. Másodfokú ítélet.
- ²⁵ CSML B 1569/1843/II. 45. szám.
- ²⁶ CSML B IV. 1569/1943 188. szám. Elsőfokú ítélet.
- ²⁷ Szokol (Sólyom): diák tornaegyesület.
- ²⁸ CSML B 1569/1943/I. Védőbeszéd.
- ²⁹ Dr. Meggyesi Lajos királyi ügyész, különleges feladatkörrel felruházva, 1942. április 1-jétől kezdte meg működését a Délvidéken, majd július 9-étől az egész országra kiterjesztették hatáskörét, a köztisztviselők által elkövetett visszaélések utáni nyomozást. Nánási, 2011.
- ³⁰ A Délvidék visszacsatolása előtt Meggyesi valóban államügyészként működött Jugoszláviában, Koszovóban teljesített szolgálatot, és miután átvették magyar szolgálatba, 1942. január 1-jén nevezték ki Zomborba királyi ügyésznek. Nánási, 2011.
- ³¹ CSML B 1569/1943/I. A védelem indoklása a semmisségi panaszhoz; és B 1569/1943/I. 210. szám. A vád indoklása.
- ³² Az első világháború idején a szerb hadseregben önkéntesként harcoló, 1918 után a Délvidéken letelepített, ott földet kapott vagy közszolgálatba lépett szerbeket nevezték dobrovoljácoknak. Sajti, 1987: 256. 35. lábjegyzet.
- ³³ CSML B 1569/1943/I. 28. szám.
- ³⁴ CSML B 1569/1943/I. 53. szám. Orvosszakértői vélemény. Újvidék, 1942. október 1.
- ³⁵ Az iratcsomóban két olyan, Bayor „extitkárnojétől” származó személyes üzenet található, amelyek arra utalnak, hogy írójukkal a tábornok esetleg bizalmas viszonyban volt Újvidéken. CSML B 1569/1943/II. 46. és 47. szám.
- ³⁶ CSML B 1569/1943/I. 56. szám.
- ³⁷ CSML B 1569/1943/I. 217. szám.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Az 1945-ben Jugoszláviának kiadott magyar vádlottak, köztük Bayor Ferenc vádiratát lásd PIL Mikrofilmek. 634.
- ⁴⁰ Bayor esete egyáltalán nem tekinthető egyedinek: Meggyesi Lajos 1943-as jelentése szerint „rendőrökkel, szolgabírákkal, egyetemi tanárral, minisztériumi tisztviselőkkel, nyugalmazott tábornokokkal, tiszt ügyésszel,

orvossal, kör- és községi jegyzőkkel szemben folytatott eljárásokat” közhivatali visszaélések miatt. Nánási, 2011.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-862 Kádár Gyula visszaemlékezése

3.1.6. P-dossziék

P-432. Bayor Ferenc és társai

Csongrád Megyei Levéltár (CSML)

B 1569/1943/I.

B 1569/1943/II.

Hadtörténelmi Levéltár (HL)

Bayor Ferenc személyi anyaga.

VKF 1941. I. o. 5349/eln.

Istorijski Arhiv Novi Sad (IANS)

F 228/1 – 5.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

Nyomtatásban megjelent források

Kádár, 1978

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. Budapest, Magvető Kiadó.

Palić, 2003

Palić, Milenko: Visszaemlékezés a világháború éveire (1941–1945).
Közreadja: Pihurik Judit. *Dél-Alföldi Évszázadok* 19. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár.

Stomm, 1990

Stomm Marcel: *Emlékiratok*. Budapest, Magyar Hírlap Könyvek.

Haraszti (szerk.), 2007

Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az államvédelmi központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.
Szerkesztette: Haraszti György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó.

Hivatkozott irodalom

Nánási, 2011

Nánási László: Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944). *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_nanasi (utolsó letöltés: 2011. október 17.)

Sajti, 1987

A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Sajti, 2004

A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió és kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Ungváry, 2002

Ungváry Krisztián: Honvédség és külpolitika. 1919–1945. In *Magyarország helye a 20. századi Európában.* Szerkesztette: Pritz Pál. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.